

М.С.Клапків,
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ ФІНАНСІВ У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ЯКОВИЧА ФРАНКА

(До 140-річчя з дня народження)

Творча спадщина Івана Яковича Франка надзвичайно багатогранна. Правда, широкій громадськості він відомий здебільшого як поет, письменник, літературний критик, філософ. Разом з тим не всі ще знають, що І.Франко був не тільки блискучим полемістом-публіцистом з різних питань суспільного життя, а й глибоким дослідником актуальних проблем у галузі конкретних економічних дисциплін, зокрема фінансових. Він писав про себе: "...немає нічого, гідного уваги у моєму житті, крім тієї сверблячки до писання, крім нахилу спостерігати людське життя в його найрізноманітніших проявах..."¹. Безперечно, і фінансові проблеми не залишилися поза увагою Франка, бо саме спосіб їх вирішення був чи не найбільш яскравим віддзеркаленням тодішніх суспільних відносин у Галичині - українській провінції Австро-Угорської імперії.

Загальна кількість праць І.Я.Франка на фінансову тематику сягає кількох десятків. Вони складають значну частину обох книг 44-го тому Повного зібрання творів письменника й охоплюють найбільш продуктивний період його творчості. Насамперед, це праці з аналізу державної фінансово-бюджетної та фінансово-кредитної політики, діяльності багатьох фінансових установ: комерційних банків, фінансових фондів, господарсько-фінансових товариств. Крім того, ним написано цілий ряд робіт з економічної теорії, статистики, демографії та інших дисциплін, у яких час від часу порушуються фінансові питання.

Праці І.Я.Франка з позиції сьогодення мають різностороннє значення. Це, передусім, висока професійна характеристика тогочасних фінансових відносин, проблем, багато з яких знаходять аналоги і сьогодні.

Праці створені понад сто років тому, а отже, мають значну історико-пізнавальну цінність. Крім того, як відомо, роботи на фінансову тематику були написані здебільшого українською мовою, а тому виявилися чи не однією з перших спроб творення української фахової фінансової термінології, так необхідної сьогодні.

Публікації І.Я.Франка з фінансово-економічних питань мають різний ступінь наукової та професійної довершеності. Ними є як коментарі, відгу-

¹ Франко І.Я. Дещо про себе самого. // Повн.збір.творів. - т.31. - С.29. (Тут і надалі посилання за виданням: Франко І.Я. Повн.збір. творів: В 50 т. - К.: Наук.думка, 1976-1986. - Т.1 - 50).

ки, газетні огляди, так і ґрунтовні наукові дослідження у вигляді статей чи книжок. Зокрема, першою вагомою працею, за свідченням самого Франка, була його робота під назвою “Галицька індемнізація”, написана ним у 1882 році. У ній провадиться аналіз важливої на той час фінансової проблеми - викупу так званих індемнізаційних боргів, які були нав’язані селянам на кабальних умовах замість ліквідованих у 1848 році панщизняних повинностей.

До цієї теми Франко повертався ще не раз протягом усієї своєї діяльності. Більш детальний розгляд фінансової тематики здійснюється Франком через призму побудови бюджету та існуючої податкової системи, які були промовистим підтвердженням пригнобленого стану українського суспільства. Оцінюючи важку ситуацію, у якій перебували промислові робітники, він у числі її першочергових причин називає непосильний податковий гніт. Разом з тим, на відміну від багатьох інших публіцистів, основний недолік податкової системи Франко вбачає у надмірних непрямих податках, які завуальовують правдивий розподіл податкового тягаря. Він писав, що робітничий клас платить непрямий податок. Цей податок руйнує і вбиває його. На цьому податку і капітал надолужує свої втрати, оцінюючи свій товар в чотири рази вище за його справжню вартість при оптовій торгівлі і в десять разів вище - при роздрібній, єдиній доступній для робітника.

Добре розуміючи роль податків, бюджету у державному управлінні, Франко регулярно здійснює критичні огляди проектів та звітів державного бюджету, гостро реагуючи на непропорційне збільшення податків для Галичини та скорочення видатків. Дослідженнями такого характеру є стаття з промовистою назвою “Сила податкова Галичини”, написана у 1883 році, та аналіз звіту міністра фінансів імперії Дунаєвського про виконання бюджету за 1882 рік, опублікований під назвою “Справоздання міністра фінансів з доходів державних за рік 1882”. У наведених роботах, використовуючи великий масив додаткових даних, І.Франко аргументовано продемонстрував відносну переобтяженість Галичини податками, особливо непрямими, у порівнянні з іншими провінціями імперії. Податкова проблематика знайшла своє відображення у спопуляризованому тексті виступу громадського діяча Василя Нагірного, написаному І.Франком у 1883 році для Народного віча. У роботі “П’ять літ нашої господарки крайової” І.Франко дав комплексну характеристику відсталості економічного життя у Галичині, яке проходило під знаком дарованої господарсько-культурної автономії. Оцінюючи фінансовий розлад, який був наслідком господарського занепаду, І.Франко відзначав, що “Нема, може, цікавішої картини в нашій господарстві крайовім, як картина доходів. Бо ж доходи не тільки становлять реальну підставу всякого господарювання, але суть також найліпшою мірою, чи добробит краю збільшується, чи ні”¹. В ро-

¹ Франко І.Я. П’ять літ нашої господарки крайової. // Повн.зібр. творів. - Т.44, ч.І. - С.216.

боті “Фінансове положення Галичини”, теж опублікованій у 1883 році, І.Франко робить цікавий висновок про те, що передумовою економічно обґрунтованого росту державних та місцевих доходів може бути лише продуктивне вкладення капіталу, тобто інвестування у виробництво.

Ряд статей І.Франко присвятив оцінці бюджету 1884 року. Це, зокрема, “Меланхолічні уваги над сегорічним бюджетом”, у якій повертається увага до зростаючого бюджетного дефіциту на фоні відповідного погіршення фінансового стану держави, та інша аналітична стаття “Галичина в сьогорічнім бюджеті” - про стан місцевого бюджету. Вона складається з двох розділів: “Доходи, які держава побирає з Галичини” та “Що дає держава Галичині?”, зміст яких розкриває прихідну та видаткову частини бюджету провінції. Порівнюючи суму отриманих доходів, які державний бюджет отримував від Галичини, із загальними надходженнями, І.Франко зауважив, що значна сума непрямих податків сплачується не за місцем споживання, тобто у Галичині, а за місцем виробництва споживчих товарів, тобто у промислово-розвинутих провінціях, до бюджетів яких ці податки і зараховуються. Таким чином, населення Галичини фактично сплачувало набагато більшу суму податків порівняно з показниками державного бюджету. Крім того, І.Франко із занепокоєнням відзначав велику абсолютну перевагу доходів над бюджетними видатками для потреб Галичини. Кілька років пізніше, коментуючи роботу Станіслава Щепановського “Злидні Галичини в цифрах”, Франко писав, що в Галичині виявляється величезний недобір у всіх можливих формах, але передусім - фінансовий. Питання формування місцевого бюджету порушувалося Франком і в 1889 році у статті “Крайовий бюджет”, у якій він стверджує, що основний камінь спотикання місцевих фінансів - це питання так званих провінційних доходів, яких катастрофічно не вистачає на покриття поточних бюджетних видатків, а особливо - на культуру та освіту.

Увагу Франка привертала також процедура виконання державного бюджету в частині стягнення податків та інших платежів. Він з гіркотою та обуренням характеризує існуючу практику стягнення податкових недоїмок призначеними для цього ексекуторами, здебільшого людьми, “збанкрутованими матеріально і морально”. Франко разом з тим показав не лише ганебність ексекуційних методів, але й їх економічну невідповідність як для платників податків, так і для бюджету.

У 80-ті роки І.Франко проявив активну зацікавленість розвитком фінансово-кредитних відносин у Галичині. На цю тему він написав понад 10 статей. Така зацікавленість даною проблемою була викликана заснуванням ряду банків та наступним їх банкрутством, наслідки якого зачепили інтереси тисяч клієнтів - здебільшого селян. Саме тому, ґрунтовно вивчивши обставини зльоту та занепаду провідних кредитних установ,

І.Франко ствержував у роботі “Банк крайовий”, що історія наших рільничих (сільськогосподарських) банків - це дійсна мартирологія нашого селянства. Разом з тим він з розумінням та надією дивився на зростання ролі кредитних відносин у суспільстві в цілому та на селі зокрема. Для економічно ефективного (не лихварського) кредиту І.Франко у своїх програмних творах знаходить найвиразніші епітети. Так, при підготовці економічної програми націонал-демократичної партії він стверджує, що “Кредит зробився в теперішнім господарським житті чимсь таким конечним і натуральним, як обіг крові в тілі”¹.

Проблематика страхування, на відміну від бюджетних чи кредитних, не знайшла відображення в окремому творі І.Я.Франка. Однак чисельні епізодичні вислови, зауваження, коментарі, які зустрічаються у текстах різних публікацій, свідчать, що Франко добре розумів значення цього фінансового інструменту в житті суспільства. Так, уже в першому творі на економічну тематику “Зарібки і життя львівського зецера”, опублікованому у 1878 році, І.Франко визначив видатки на страхування сім’ї робітника як найнеобхідніші. При розгляді різних господарських ситуацій він неодноразово звертав увагу на необхідність захисту (асекурації) виробничих процесів “проти елементарних шкід”, шляхом “примусового страхування від вогню”. Як відомо, в кінці XIX ст. в Галичині широко дебатовалося питання примусового (обов’язкового) страхування від вогню. Однак, незважаючи на багаторічні домагання представників місцевого самоуправління, селянських депутатів до крайового сейму, цісарський уряд вперто не давав згоди на введення обов’язкового страхування, не бажаючи брати на себе додаткові зобов’язання². Отже видно, що, підтримуючи цю ідею, І.Франко виявив кваліфікований підхід до справи організації страхового захисту селянських господарств.

В 1887 році Австро-Угорщина за прикладом Німеччини прийняла закон про обов’язкове страхування робітників на випадок хвороби, яке здійснювалося через “каси хворих”, що називались у народі “карколомними касами” через їх безпорадність. Франко зацікавився цим питанням. Вже в роботі “Робітничі відносини в Галичині”, написаній у 1891 році, проаналізувавши діючу систему соціального страхування, він робить висновки: “Страхування робітників на випадок хвороби в Галичині має справді плачевний вигляд. Повітові каси хворих, за винятком лише більших міст, існують хіба що на папері, вони або не функціонують, або діють так, що хворий робітник зовсім не впевнений в одержанні допомоги, яка йому належить за законом”³.

¹ Франко І.Я. Народна програма.// Повн.зібр.творів. - Т.44, ч.ІІ. - С.525.

² Bresiewicz Tadeusz. Oprzymusowem ubezpieczeniu budynkom od ognia. - Lwow, 1896.

³ Франко І.Я. Робітничі відносини в Галичині. // Повн.зібр.творів. - Т.44, ч.ІІ. - С.251.



ЗМІСТ

БЮДЖЕТ	Тентюк В.П. Українське казначейство: додаткова фінансова інституція чи державна необхідність?	5
	Лісовська Л.П., Ганевич Д.М. Формування місцевих бюджетів	11
ГРОШОВО-КРЕДИТНА ПОЛІТИКА	Василик О.Д. Грошова реформа як метод фінансової стабілізації	15
БАНКІВСКА СПРАВА	Цуканова Н.М. Кредитна спілка - не траст	19
	Сугоняко О.А. Репутація кожного банку формує імідж всієї банківської системи	26
	Лях О.І. Інвестування через кредитні банки	34
	Черевко Г.В. Стабілізація економіки і банки: досвід ФРН	40
ІНВЕСТИЦІЇ	Чиріков В.Г. Попит і обсяг виробництва	48
	Грушко В.І., Шолудченко С.В. Фінансове забезпечення інноваційних процесів в АПК	55
	Харченко Н.В. Інвестиційна діяльність страхових компаній	62
ФІНАНСОВИЙ РИНОК	Чирва Н.В., Лузік П.К. Державні цінні папери на фондовому ринку	68
	Мигашко В.О. Стан та перспективи розвитку ринку державних цінних паперів України	96
	Вексель	100
ПОДАТКИ	Соколовська А.М. Податки та їх вплив на макроекономічні процеси в Україні	105
	Ларіонова Л.Д. Закон - закони	115
ПРАВО	Указ Президента України про Державне казначейство України	117
	Положення про Державне казначейство України	119
СТОРІНКИ ІСТОРІЇ	Клапків М.С. Проблеми фінансів у творчості Івана Яковича Франка	125
"ФУ" ІНФОРМУЄ	Лазаренко А.І. Семінар фінансистів України	129
	Лазаренко А.І. На вченій раді НДФІ при Міністерстві фінансів України	130
	Лагутін В.Д. Фінанси України та шляхи їх реформування	131
	Цуканова Н.М. Реформи у постсоціалістичних країнах: досвід, проблеми, перспективи	134
	Ларіонова Л.Д. Червневий форум інвесторів	137
	Цуканова Н.М. Формуванням фондового ринку України займаються професіонали - нарешті	139
РІДНА МОВА	Короткий російсько-український словник найбільш уживаних у фінансових документах слів, термінів та виразів	141
	Словник податкових термінів	143
ОСТАННЯ СТОРІНКА		144

CONTENTS

BUDGET	Tentuk V.P. Ukrainian Treasury: Supplementary Financial Institution or a State Necessity ?	5
	Lisovska L.P., Ganevich D.M. Local Budgets Forming	11
MONETARY AND CREDIT POLICY	Vasylik O.D. Monetary Reform as a Method of Financial Stabilisation	15
BANKING	Tsukanova N.M. Credit Union - Non-Trust	19
	Sugonaycko O.A. The Reputation of Each Bank is Shaping the Image of the Whole Banking System	26
	Laykh O.I. Making Investments through the Credit Banks	34
	Cherevcko G.V. Stabilisation of the Economy and Banks : Experience of FRG	40

INVESTMENTS	Chirckov V.G. Demand and the Volume of Output	48
	Crushcko V.I., Sholydchenko S.V. Financial Support of the Innovation Processes in the AIC	55
	Kharchenko N.V. Insurance Companies' Investment Activity	62
FINANCIAL MARKET	Chirva N.V., Lysik P.K. Government Securities is on the Stock Market	68
	Migashcko V.J. State and Growth Prospects of the Government Securities Market	96
	Bill of Exchange	100
TAXES	Sockolovska A.M. Taxes and Their Impact on the Macroeconomic Processes in the Ukraine	105
	Larionova L.D. The Law-to-Law	115
LAW	Edict of the President of Ukraine "State Treasury of Ukraine"	117
	Provision of the State Treasury of Ukraine	119
HISTORY	Klapkiv M.S. The Problems of Finance in the Works of Ivan Yakovich Franko	125
"FU" IS INFORMING	Lazarenko A.I. The Seminar of Financiers of Ukraine	129
	Lazarenko A.I. NDFI's Scientific Council at the Ministry of Finance of Ukraine	130
	Logutin V.D. Ukrainian Finance and the Ways of it's Reforming	131
	Tsukanova N.M. Reforms in the Former Socialist Countries: Experience, Problems and Outlooks	134
	Larionova L.D. June Conference of Investors	137
	Tsukanova N.M. At Last, the Professionals are Shaping the Ukrainian Stock Mark	139
NATIVE LANGUAGE	Concise Russian-Ukrainian Dictionary of Widely Used Words Terms and Phrases in the Financial Documents	141
	Dictionary of Tax Terms	143
THE LAST PAGE		144

Головний редактор **О.Д.Василик**

Редакційна колегія:

С.Буховинський, О.Василик, П.Германчук, А.Даниленко, М.Деркач, О.Заруба, А.Лазаренко, Т.Майборода, М.Пабат, В.Пархоменко, А.Поддєрьогін, Г.П'ятаченко, В.Регурецький, В.Редькін, М.Романів, М.Савлук, В.Федосов, В.Федько, С.Юрій.

Редакція:

Перший заступник головного редактора *Т.Майборода*

Заступник головного редактора *А.Лазаренко*

Редактори відділів: *О.Заруба, К.Павлюк, Н.Цуканова*

Відповідальний секретар *Л.Богута*

Літературний редактор *Л.Ноур*

Коректор *Є.Славинська*

Адміністративна група: *Т.Біленька, М.Лутченко, Ж.Біленька.*

Комп'ютерна верстка *І.М. Кіріличева.*

Здано до друку 8.07.96 р. Формат 70x108/16

Папір офсетний №1. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 9. Друк. арк. 12,6.

Тираж 6000 прим. Ціна 330 тис. крб. Зам. 6-90.

Адреса редакції:

254119, Київ-119, вул.Дегтярівська, 38-44,

Телефон: 211-04-41; телефон/факс 211-03-90.

Поліграфкомбінат "Україна",

254119, Київ-119, вул.Дегтярівська, 38-44.

Індекс журналу у Каталозі передплатних видань України: 74580.

Видання зареєстровано у Держкомпресі України. Свідоцтво КВ 1513 від 25.06.95 р.

Усі права застережені. Передрук і переклади дозволяються лише за згодою автора та редакції.

Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.